

MISTERELE CASEI LUI ȘMAKOV

Doctorand **Iurie COLESNIC**

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

THE MYSTERIES OF SHMAKOV'S HOUSE

Summary. For the first time, the establishment of Sfatul Tarii as first Parliament of Basarabia, was put into discussion in year 1906, in three known locations in Chisinau: “London” Hotel, “Suisse” Hotel and Shmakov’s House. It was Shmakov’s House that served as the major state of the national movement that bloomed in Basarabia under the guidance of Constantin Stere. There were discussed the electoral programs for the Russian Duma elections where a new party intended to take part. The formation of the Basarabia National Party was a first achievement in this respect. The author analyzes a series of sources, including an antiquary discovered in Bucharest – The Program towards the Moldovan peasants from Basarabia, arguing and concluding that the formation of Sfatul Tarii in 1918 was conceived and prepared back in year 1906.

Keywords: mystery, Sfatul Tarii, political program, Basarabia National Party, Duma elections.

Rezumat. Pentru prima data, instituția Sfatului Țării ca prim parlament al Basarabiei a fost pusă în discuție, în anul 1906, în trei edificii cunoscute din Chișinău: Hotelul „Londra”, Hotelul „Suisse” și casa lui Șmakov. Anume casa lui Șmakov a servit drept stat-major al mișcării naționale care se înfiripa în Basarabia sub bagheta lui Constantin Stere. Acolo au fost discutate programele electorale pentru alegerile în Duma rusă la care urma să participe un partid nou. Formarea Partidului Național Basarabean a fost o primă realizare în acest sens. Autorul analizează un șir de surse, inclusiv una de anticariat descoperită la București – Programul *Către țărani moldoveni din Basarabia*, prin care argumentează și deduce că formarea Sfatului Țării în 1918 a fost concepută și pregătită încă în 1906.

Cuvinte-cheie: mister, Sfatul Țării, program politic, Partidul Național Basarabean, alegerile în Dumă.

În casa lui Șmakov de pe str. Armenească, 30 (foto 1), în perioada 1906–1907 s-a aflat sediul redacției ziarului „Basarabia” (foto 2), primul ziar de limbă română din Basarabia, inițiat și organizat de către Constantin Stere, venit special cu această misiune la Chișinău. Este casa în care au avut loc evenimente de-o importanță epocală pentru mișcarea națională din Basarabia. Aici, feriți de ochii și urechile „ohrankăi” țariste au fost puse la cale planuri îndrăznețe de editare a broșurilor și ziarelor pentru luminarea poporului băștinaș, făcute planuri pentru participarea la alegerile din Duma rusească și înfruntarea ostilităților provocate

de oponenții politici. Casa lui Șmakov era privită ca un loc unde se zămislea viitoarea revoluție, ce urma să devină o revoltă națională.

Concomitent cu editarea la Iași a revistei „Viața Românească”, din conducerea căreia făcea parte, Constantin Stere poposește la Chișinău în prima zi de ianuarie 1906 ca să pună aici bazele unui ziar românesc. Adună în jurul său un grup de tineri intelectuali în frunte cu Emanuil Gavrilă, Ion Pelivan, Nicolae Popovschi, Vasile Oatu, Nicolae Florov, Pan Halippa, Vasile Hartia, Nicolae Andronovici, Ioan Petrilă, Constantin Partenie, Ștefan Usinevici, Dionisie

Foto 1. Clădirea redacției ziarului „Basarabia”, Chișinău, str. Armenească, 30, începutul sec. al XX-lea.

Foto 2. Frontispiciul ziarului „Basarabia”

Erhan, Ion Inculeț, Teodor Inculeț, Alexe Mateevici, Tudose Roman, Constantin Popescu, Gheorghe Druță, Gheorghe Stârcea, Nicolae Bivol ș.a., și deja în luna mai reușește să tipărească primele numere (foto 3, foto 4). Pentru a da o mai bună prestață ziarului, îl aduce la Chișinău pe feciorul basarabeianului Victor Crăsescu, publicistul și scriitorul Sergiu Victor Cujbă. Responsabil de partea juridică a publicației îl desemnează pe publicistul și avocatul Emanuil Gavriliță, de la Baxani (Soroca), vecin de moșie cu Cerepăul lui Stere.

Peste un sfert de secol, Ion Pelivan avea să-și amintească în detaliu cum s-au derulat evenimentele privind fondarea ziarului „Basarabia”:

„...Mă pomenesc într-o zi că cineva îmi comunică că dl Stere, care se afla în Hotelul „Șvețarski” („Suisse”, sediul de azi al Bibliotecii „B. P. Hasdeu” – n.n.) mă poștește la D-sa la ora 4 (p.m.).

Era dimineață. Timpul mi se părea că trece foarte încet. Eram nerăbdător să-l văd pe Stere. În sfârșit, mă văd într-o cameră a Hotelului „Suisse” din etajul de sus. Pe Dl Stere nu-l văzusem niciodată, deși auzisem și citisem ceva despre d-sa. Înaintea mea apare un domn în vârstă și statură mijlocie, bine legat, cu barba neagră, în costum de cesucea gălbuie, cu o voce plăcută. După o convorbire de jumătate de ceas, dl Stere m-a cucerit. D-sa mi-a pus mai multe întrebări. Eu i-am expus situația așa după cum o vedeam eu, adăugându-i «avem nevoia de o gazetă care să fie și națională, și democratică».

– Veți avea gazetă, care să fie și națională, și profund democratică, a terminat dl Stere.

Peste câteva ceasuri dl Stere, invitat de gruparea noastră național-democratică, ne expune, în casa lui Nicolae Alexandrovici Popovschi, situația politică a României, ne vorbește de Nicolae Iorga, de poeziile lui Goga, despre Ardeal, analizează stările din Rusia și, la urmă, ne dă o serie de sfaturi privitoare la mișcarea moldovenească din Basarabia, făgăduindu-ne din par-

tea D-sale concurs bănesc pentru scoaterea unui ziar. A doua sau a treia zi, dl Stere se înapoiază la Iași. Însă în toamna aceea memorabilă, precum și în primăvara lui 1906, D-sa ne-a vizitat Chișinăul de mai multe ori” [1].

Firul cronologic al amintirii este preluat de Nicolae Popovschi, care consemnează sub aspect memorialistic momentul formării echipei redacționale a noii publicații: „Stăteam cu locuința pe strada Renilor (azi M. Kogălniceanu), nr. 67, în curte. Într-o dimineață a venit la mine «Ivan Egorovici» Pelivan (așa era forma de politețe pe atunci), cu care eram vechi prieteni. Dânsul mi-a comunicat că la Chișinău a sosit de peste Prut prof. Constantin Stere, care proiectează să pună începutul unui ziar moldovenesc cu ajutorul intelectualilor moldoveni din localitate. Pentru înfăptuirea acestei idei, se luase hotărârea să se înființeze un comitet. Dl Pelivan mi-a propus și mie să iau parte, ceea ce am acceptat cu deplină satisfacție. Tot atunci am desemnat împreună și pe alți membri ai comitetului. Întreprinderea era pe atunci prea neobișnuită și extraordinară și despre toate vorbeam cu multă precauție, în șoaptă.” [2].

Apropo, familia Popovschi s-a implicat plenar în mișcarea națională: în februarie 1906 membrii comitetului de editare a ziarului „Basarabia”, având premoniția că nu vor putea obține autorizația de tipărire a ediției, decid să mai facă un demers ca să li se permită deschiderea ziarului „Deșteptarea”, cererea fiind depusă de Natalia, soția lui Nicolae Popovschi.

Ion Codreanu, unul dintre miile de cititori de la țară, își amintește următoarele despre acest eveniment remarcabil: „Pe Constantin Egorovici (C. Stere – n. n.), începe să povestească moșul, l-am cunoscut în Chișinău, întâia oară, în primăvara anului 1906. A ajuns vestea și la noi în sat că o seamă de tineri basarabeni scot un ziar naționalist moldovenesc, care se cheamă „Basarabia”. Am venit pe jos de la Ștefănești la Chișinău, lăsându-mi acasă soția și mama, și întreaga gos-

Foto 3. Un grup de colaboratori ai ziarului „Basarabia”. De la stânga la dreapta: Tudose Roman, Pan Halippa, Sergiu Victor Cujbă, Mihai Vântu, Alexe Mateevici, Theodor Inculeț. Chișinău, 1906.

podărie... Am găsit pe Constantin Stere înconjurat de o seamă de colaboratori. Dânsul le povestea diferite întâmplări din viața lui și le dădea o serie de sfaturi și de îndemnuri, în ceea ce privește alegerea materialului pentru publicat și, mai ales, îi îndemna să se ferească de numeroșii dușmani care roiau prin toate colțurile Chișinăului (...) (...) M-am apropiat de masa redactorilor și am făcut cunoștință cu viitorul autor al romanului „În preajma revoluției”, l-am condus, pe jos, până la hotelul „Londra”, unde locuia. [3, p. 33-45].

Cea mai importantă concluzie pe care au scos-o basarabeni din această primă revoluție rusă a fost că țarismul nu este suficient să-l învingi, românii basarabeni au nevoie să obțină drepturile lor naționale. Ideile autodeterminării au început să fermenteze în inimile patrioților basarabeni nu în primăvara anului 1917, ci în toamna lui 1905.

Pan Halippa, participant activ la acele evenimente, își amintește următoarele despre zilele tensionate prin care i-a fost dat să treacă [4, p. 14-16]: „... în anii 1906 și 1907 am participat la prima gazetă moldovenească „Basarabia”, pe care au întemeiat-o intelectualii moldoveni, în frunte cu Emanuil Gavriliță și la apariția căreia ne-a ajutat Constantin Stere, care a venit special de la Iași. Secretar de redacție a fost întâi Ion Pelivan, unul din inițiatorii mișcării studențești din Dorpat, unde înființase și o bibliotecă secretă cu cărți de istorie și de literatură românească, și eu ca student am citit multe cărți din această bibliotecă. Al doilea secretar de redacție la „Basarabia” a fost poetul român Sergiu Cujbă, fiul d-rului Victor Crășescu (Crasiuc), cunoscut în literatura noastră sub numele de Ștefan Basarabeanu, care emigrase din Basarabia în România. Sergiu Cujbă ne-a fost trimis de C. Stere, ca să ne deprindă mai temeinic cu

Foto 4. Redacția ziarului „Basarabia”. În picioare, de la stânga la dreapta: T. Roman, Șt. Usinevici, Gh. Raciovski (om de serviciu), Pan Halippa, N. Roșca (expeditor), Gh. Stârcea. Pe scaun: Th. Inculeț, A. Mateevici, S. Cujbă, M. Vântu, I. Pelivan. Chișinău, 1906.

limba românească literară, dar secretariatul său a fost de scurtă durată, căci poliția rusă l-a dibuit și l-a expulzat din Basarabia. În locul lui S. V. Cujbă am ajuns secretar eu căci ceilalți colaboratori ai gazetei erau ocupați în slujbele lor: directorul responsabil al gazetei – Emanuil Gavrilă era ocupat cu avocatura, Ion Pelivan, cu magistratura, Nicolae Popovschi (Visterniceanu), cu profesura. Ion Inculeț plecase la Petersburg ca student la fizico-matematică, Iulian Friptu era ocupat cu preoția lui în provincie, Vasile Oatu și Gheorghe Codreanu erau învățători, Alexie Mateevici, Gheorghe Stârcea și Toader Inculeț erau seminariști și ocupați cu învățătura, iar Mihail Vintu a plecat la Iași și s-a înscris la chimie.

Gazeta „Basarabia” a jucat un rol frumos în trezirea conștiinței naționale a basarabenilor, dar totodată ea a învrăjbit și mai tare administrația țaristă împotriva mișcării noastre. Ca să ne combată, administrația țaristă a început să ne facă greutăți la expediția gazetei, să ne-o confiște la poștă, să-i prigonească pe vânzătorii gazetei pe stradă. Și ca să nu fim singura gazetă moldovenească în Basarabia, adversarii noștri au început să scoată și ei ziarul „Moldovanul”, ca tipăritură favorabilă guvernului și administrației, angajându-l pentru redactarea gazetei pe Gheorghe Madan, un emigrant basarabean, care era artist la teatrul național din București. Polemica între cele două gazete a mers până acolo, că „Basarabia” a publicat și marșul național al lui Andrei Mureșanu: „Deșteaptă-te, române!” Pentru acest lucru, gazeta a fost oprită să mai apară. Eu, în prealabil, mai fusesem arestat la Moscova, pentru că participasem la un congres țărănesc din toată Rusia, care încercase să se ție fără aprobarea guvernului. Revoluția fusese învinsă de guvernul Stolâpin și reacțiunea triumfă și se manifesta prin acte de teroare.”

În mărturiile documentare lăsate de Constantin Stere, fondarea ziarului a fost un proces greu și cu multiple riscuri. Aceasta se poate deduce din suita de scrisori publicate de Ileana Ene în revista „Manuscriptum” sub titlul: C. Stere „...într-o țară aservită ca Basarabia” [5, p. 80-85]. Corespondentul lui C. Stere era politicianul Barbu Catargiu, prietenul său, căruia îi comunică:

„Chișinău, 3 ianuarie, 1906

Iubite D-le Catargiu,

Scrisoarea aceasta /o/ vei primi prin Iași, până unde o va duce un om sigur.

Am făcut demersurile necesare pentru deschiderea gazetei, avem asigurarea că ne va t/ă/răgăni prea mult cu formalitățile, totuși până atunci vom scoate începând cu 15 ianuarie suplimente în românește la o gazetă democratică rusească, fiindcă agitația electorală e în toiul ei și timpul nu ne iartă. Toate zilele acestea am discutat programul partidului, pentru a împăca toate elementele naționaliste.

O greutate nespūsă prezintă chestiunea agrară.

Putem spera, că maximum 4-5 dintre membrii nobleții vor adera la programul naționalist (deși nici ei nu prea știu românește), totuși aceasta ne va fi de mare ajutor din punctul de vedere electoral, mai ales în ce privește „nervul” alegerilor, – și primele alegeri sunt foarte grele într-o țară aservită ca Basarabia și ne trebuie mulți agenți mai ales între țărani.

În curând vei primi știri mai complete.

Al D-tale prieten C. Stere” [5, p. 81].

Reacția locală n-a întârziat prea mult, fiind afișată de publicistul de tristă faimă Pavel Crușevan, unul dintre liderii mișcării „Adevărații ruși”, care vine cu un denunț făcut public în ziarul „Drug” (din 6 ianuarie 1906), editat de el: „Se fac încercări care treptat pot să provoace în sufletul basarabenilor înstrăinare și uitarea datoriei față de Rusia... S-a format un cerc, al cărui scop tinde la deschiderea de școli românești în Basarabia, predarea limbii românești moldovenilor, dezvoltarea gustului pentru literatura românească etc. Într-un cuvânt, s-a făcut primul pas, care fatal va duce la antagonism și separatism... Poporul are prea puțin timp ca să poată învăța deodată carte rusească și românească. Și desigur, majoritatea va prefera să învețe în *limba maternă, în cea românească*... Deci înstrăinarea de Rusia este inevitabilă... Nu știm dacă numai din lipsa de gândire s-a format acest cerc sau el s-a întemeiat *sub înrăurirea discursurilor seductive ale vreunui emisar din România*...” [6, p. 104].

Denunțul acesta pare straniu și din cauză că Pavel Crușevan și Constantin Stere erau rude prin alianță și, după cum mărturisea cel din urmă, îi legau mai multe fire: „...vestitul Crușevan, prin rândurile subliniate își saluta astfel pe vechiul vecin de moșie părintească și camarad al jocurilor din copilărie, cu care pe vremuri învățase în taină carte românească, înainte de a-și descoperi vocațiunea de „adevărat rus...” [6, p. 104].

Apariția unui partid național îi sperie pe mulți funcționari din administrația țaristă care se împăcau bine cu starea, amorfă politic în planul unei mișcări naționale. Apariția unui pol național la o populație românească majoritară putea strica jocul bine pus la punct al multor politicieni. Dar tot el genera riscul arestării lui C. Stere, ca agitator filoromân. Acesta risca enorm, căci cu paisprezece ani în urmă revenise din surghiunul siberian și figura în listele de persoane periculoase pentru statul rus.

Dincolo de problemele curente apar altele, neprevăzute:

„Chișinău 14 ianuarie 1906

Mult iubite D-le Catargiu,

Mă aflu într-un moment de depresiune; s-a început o goană turbată în contra noastră (citește *Cores-*

pondența a IV-a din „Independance” ce va apare Luni sau Marți).

Alaltăieri a fost închisă gazeta „Bessarabskaia Jizni”, care s-a angajat să ne publice începând de la 15 ianuarie o foaie românească în formă de suplimente. Ne-am hotărât, că dacă până la 1 febr. nu ni se dă autorizație, să înfruntăm toate riscurile și să scoatem gazeta într-o tipografie secretă, altfel ne vor surprinde evenimentele, satele fierb: astăzi s-a primit o telegramă că țărani devastează moșia Găleștii, proprietatea mareșalului P. Dicescu (acestea vor trezi și pe boierii rusificați). Politica guvernului e de neînțeles.” [6, p. 83].

Și tot în acest răvaș e făcută o simplă mărturisire care însă peste ani devine o informație extrem de prețioasă – fondarea primului partid național din Basarabia: „...Partidul nostru s-a organizat, am să copiezi programul să ți-l trimit să-l comunicii unde trebuie. M-am hotărât să mă duc la Iași, unde voi continua această scrisoare, vei vedea pentru ce.” [6, p. 83].

Scrisoarea aceasta are o importanță majoră pentru istoria noastră din două puncte de vedere. Primul moment e legat de finanțarea viitoarei gazete, o temă despre care se vorbea până acum evaziv. Acum e clar: C. Stere nu numai că a fondat prima gazetă românească din Basarabia, dar a fost și finanțatorul ei. Concomitent el a fondat și primul partid politic național în provincia dintre Prut și Nistru scriindu-i programul politic. Un moment puțin cunoscut până astăzi este următorul: „Iași, 15 ianuarie

Fiindcă nu aveam încă „chec”/chee – n.n./ pentru corespondență, am venit la Iași, să aduc eu însumi această scrisoare și să o continui aici.

Pentru moment, reacțiunea se încordează tot mai mult... În fiecare moment pot să fiu arestat și am crezut că iau oarecare măsuri de precauțiune. Plecând la Chișinău, am luat cu mine 10.000 ruble (27.000 lei) pentru a începe gazeta, apoi încă 3.500 ruble (aproape 10.000 lei), pe care le-am depus o dată cu petiția de autorizare a gazetei la guvernator (restul a rămas în depozit la bancherul Groswald din Iași).

Pentru ca în caz de arestare să nu fie găsite la mine 10 000 ruble, ce ar putea cauza în urmă o mulțime de dificultăți, le-am depus pe acestea în mâinile protopopului din județul Chișinău, Petru Bivol, om ce nu poate fi bănuțit nici într-un caz, bun român, a cărui situație oficială și nevastă e aceeași cum o garanție că n-are să fie percheziționat etc. (il ferim și noi) [6, p. 83].

Iar în continuarea răvașului vestea cea bună și probabil mult așteptată:

„...Mâne îți voi trimite programul *Partidului național democrat din Basarabia*, pe care deocamdată l-am dat să-l tipărească cu litere rusești (până la autorizarea

gazetei, toate publicațiunile noastre în „limba moldovenească” suntem siliți să le facem astfel).

Programul a fost dezbătut în mai multe întruniri ale fruntașilor și sperăm să atragem chiar și pe puținii boieri nerusificați.” [6, p. 83].

Peste un timp, în nr. 12 din 1906 al ziarului „Basarabia” este publicat programul nominalizat: „Programul nostru.

Poporul român din Basarabia întotdeauna a fost și a rămas credincios legăturilor sale istorice cu Imperiul Rus.

În toată vremea conviețuirii sale politice cu poporul Rus, în curgere aproape de un veac, de la 16 mai 1812, de când s-a încheiat tractatul din București, prin care Basarabia a fost trecută către Imperiul Rus, și până astăzi – niciodată în sânul Românilor Basarabeni n-au ieșit la iveală nici dorința de separatism, nici răscoală împotriva ocârmuirii legiuite.

Cu toate acestea, împotriva judecății sănătoase și a bunului simț, Românii, care alcătuiesc peste trii pătrimi din locuitorii acestei țării, sunt ei singuri, din toate neamurile așezate în Basarabia, opriți de a se folosi neîmpedicați de limba lor în viața lor obștească, de a-și trimite copii la școlile lor naționale.

Grecii, armenii, nemții, chiar evreii au școlile lor, sânt slobozi în obștile lor de a-și întrebuința limba națională. Numai noi, Românii cari de vremuri uitate veacuri întregi frământăm cu munca noastră câmpiile mănoase ale acestei țări, cari am sfințit cu sângele părinților noștri fiecare părticică din pomântul strămoșesc într-o apărare lor împotriva vrăjmașilor, – numai noi până la ieșirea „Basarabiei” n-am avut drepturi în Basarabia de a citi, de a scrie, și nici până astăzi nu ne putem învăța copii în limba părinților și strămoșilor noștri.

Deși în Statutul pentru întemeierea provinciei Basarabia din 1818 (adunarea legilor nr. 27, 357), dat de împăratul Alexandru I Bindecuvântatul, se spunea că „Basarabia păzește orânduiala ei națională și din pricina aceasta primește o deosebită formă de ocârmuire” și că Basarabenilor sunt pentru totdeauna preamilos-tiv lasate întrebuințarea limbei moldovenești în școli și drepturile, privilegiile și legile lor locale, – și totuși atâta zeci de ani ei au rămas fără școală, fără judecată, fără limbă națională – osândiți la sălbătăcire!

...Punctele de mai sus ale programului de față cuprind toate cerințele noastre de căpitenie.

Românii Basarabeni nu vor da pe viitor în alegeri pentru Duma Imperială glasul lor decât acelor candidați, care se vor lega să apere în Adunare aceste cerinți.

Precum și deputații aleși de noi nu se vor putea alătura altor partide rusești, decât dacă ele vor sprijini aceste cereri naționale.

Cu acestea având credința nestrămutată, – rostită de părinții noștri, că *Românul nu piere*, încrezător în viitorul neamului nostru, pășim cu hotărâre neclintită la muncă și luptă pentru înălțarea poporului Român din Basarabia”.

Mișcarea națională din Basarabia o putem considera pe deplin afirmată în momentul când au apărut trei componente de bază. Nucleul politic propriu-zis, alcătuit de către un grup de tineri intelectuali, conduși de Ion Pelivan, care era îndrumat de Constantin Stere, era în corespondență cu Generalul Constantin Stoica și frecventa cursurile de vară ale lui Nicolae Iorga, de la Vălenii de Munte. De aici reiese că suflul românesc național era în sinteză cu tradiția politică a Basarabiei și că această tradiție era aplicată reieșind din experiența politică utilizată pe ambele maluri ale Prutului.

Al doilea semn care confirmă existența unei mișcări naționale, ca un fel de anticameră a viitorului partid politic, este ziarul „Basarabia”. Acesta, deși tipărit cu caractere chirilice, apărea în limba română și aborda problemele cu care se confrunta populația autohtonă, inclusiv problemele delicate legate de limba maternă, de școala națională și de alte aspecte ale vieții spirituale. Drept confirmare a îndrăzelii publiciștilor de atunci servesc rapoartele cenzurii și procesele de judecată intentate directorului ziarului Emanuil Gavrilă. Însăși închiderea ziarului este o confirmare a acestui proces de coalizare a scopului politic și a trecerii lui într-o nouă calitate – de partid politic.

Al treilea argument, poate cel mai important, fiindcă este cel mai sesizabil, este un argument pe îndemâna oricui. Publicarea în nr. 12 al ziarului „Basarabia” a programului politic, compus din 10 puncte, nu este altceva decât prima etapă doctrinară pe care și-o schițează un partid politic. În acest program a fost formulat cadrul politic al viitorului partid, scopurile care și le propune, obiectivele prioritare. Sub această doctrină puteau să semneze zece oameni, o mie, zece mii. Momentul numeric nu era esențial, conta realizarea unei sinteze legate direct de afirmarea politică a unei noi mișcări. Prin publicarea programului politic ea s-a definit. Conjunctura politică din Rusia țaristă din acea vreme a permis o eliberare temporară a spiritelor naționale. Manifestul din 17 octombrie 1905 a servit drept program politic pentru toți intelectualii care râvneau schimbări structurale în cadrul imperiului rus, care nu nutreau speranța că Rusia poate fi reformată pe calea unei evoluții politice firești, așa cum au făcut-o statele Europei. Cunoaștem prea bine că, începând cu anul 1907, monarhia țaristă și guvernul au schimbat tactica și strategia, mizând în special pe o reacție feroce împotriva tuturor tendințelor de modificare a structurii și a situației existente: au fost închise ziarele, au fost

arestați membrii primei Dume de Stat. „Ohranka” țaristă a întocmit dosare pentru potențialii lideri politici și în felul acesta, la 1908, tuturor li se părea că avântul reformator în viața societății a fost stârplit.

A fost o iluzie. Evenimentele ulterioare au demonstrat că, odată căzută într-un sol prielnic, sămânța a dat roade. Deși nu intră în cadrul lucrării noastre, această concluzie noi totuși o vom reproduce. Listele *Pământeniei basarabene de la Dorpat* anul 1902 [7, p. 125-126], listele echipei de la ziarul „Basarabia” (din 1906), listele primului parlament basarabean Sfatul Țării arată că nucleul național al pământeniei de la Dorpat, trecând prin ziarul „Basarabia”, a ajuns în primul parlament și a făcut Unirea cu România la 27 martie 1918. O perseverență politică de invidiat. O consecvență strategică de netăgăduit. Și un devotament demn de urmat.

Insistența cu care C. Stere vrea să scoată ziarul îl face nerăbdător. El încearcă să găsească motivele pentru care guvernarea țaristă este favorizată de apariția unei publicații legale:

„16. Feb. 1906 Chișinău

Mult iubite D-le Catargiu,

Oricât aș voi e cu neputință să-ți descriu ce grozavă e viața aici: nu numai nimeni nu poate ști ce-l așteaptă a doua zi, dar nici măcar peste un ceas.

Amân descrierile până la sosirea în București, sper, deja degrabă.

Îți trimit un document interesant: o proclamație a guvernatorului Basarabiei în românește (cu litere rusești) în chestia agrară – nu e vorbă, și această românească cam seamănă cu hotentota...

Și cu toate acestea până acum nu poate apărea *legal* nici un ziar românesc.

Se zice că la 1 Martie vor fi autorizate în sfârșit trei ziare românești și, să sperăm, că precum data convocării Dumei, care se tot amână, în sfârșit, s-a fixat pentru Mai, tot așa această dată va fi definitivă.

Aceasta ar fi și în interesul chiar al guvernului, fiindcă el nu poate opri, în starea actuală de lucruri, manifestele și broșurile de propagandă în românește, cari se tipăresc ilegal. Autorizarea gazetei ar face să dispară această literatură ilegală, și deci ar înlesni chiar pentru guvern controlul acțiunii politice a diferitor partide.” [7, p. 84].

Prima veste bună vine la finele lunii martie:

„1906 martie-aprilie

Iubite D-le Catargiu,

În sfârșit, pot să vă comunic o știre îmbucurătoare. Acuși am aflat că a venit din Petersburg pentru amicul nostru, d. Advocat Bradea, autorizația de a scoate un ziar românesc „Viața nouă” – *fără cenzură*.”

Dar această publicație nu mai apare.

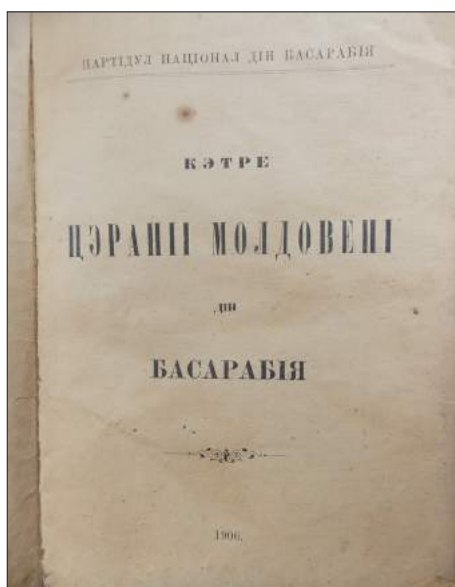

Foto 5. Foia de titlu a cărții *Către țărani moldoveni din Basarabia*, Chișinău, 1906.

Cam peste o lună vine și autorizația pentru ziarul „Basarabia”, primul număr al căruia e tipărit la 24 mai 1906, cu o mare întârziere pentru a fi util în campania electorală.

Peste aproape un an ziarul își sista apariția, motive fiind multiple: cenzura drastică, lipsa de cititori, probleme financiare, dar despre unul dintre cele mai grave motive nu se prea pomenește – discordia din interiorul redacției, echipa redacțională divizându-se în două tabere adverse: una moderată și alta radicală. C. Stere scrie despre acest moment în răvașul său:

„2.III/19/07 Iași

Iubite D-le Catargiu,

În sfârșit m-am putut duce la Chișinău *pe față* și să stau acolo mai mult timp liniștit.

...Totuși am reușit să aduc la împăciuire taberele din Basarabia, și să conving să fuzioneze ziarele rivale într-o singură gazetă: „Viața Basarabiei”, hotărât naționalistă, dar *mai moderată* în celelalte privinți ca „Basarabia” (întrând și cei de la „Basarabia” în combinație, ea va înceta), „Viața Basarabiei”, sub direcția lui Petrilă și Nour (Gavrilița și ceilalți rămân în comitet), va apare cel târziu la 15 martie a.c.” [6, p. 85].

Opinia autorităților țariste este expusă de guvernatorul Basarabiei A. Haruzin, într-un document oficial, scris la Chișinău, la 15 ianuarie: „Scrisoare strict secretă a guvernatorului Basarabiei, trimisă directorului Departamentului de Poliție, în legătură cu manifestarea curentului românofil în Basarabia și cu necesitatea de a-l contracara „rezonabil, dar permanent”, pentru a evita apariția unei „serioase probleme separatiste”, adresată Excelenței sale, M. I. Trusevici” și publicată în cartea lui Gheorghe Negru [8], din care spicuim un

fragment: „Firește, că de mișcarea revoluționar-naționalistă începută în Basarabia s-au folosit naționalistii români nu fără acceptul și implicarea autorităților românești. Evident că a fost luată decizia sistematic de a agita populația în spiritul ideilor revoluționare și românofile. Evident că în acest demers naționalistii români și revoluționarii locali și-au dat mâna. Scopurile lor până la un punct sunt comune. De aceea cu forțe comune este creat un organ de presă special „Bassarabia”. Acest organ, după cum sunt informat pe canalele de agentură, dar foarte exacte, se editează pe bani românești și rolul principal îl joacă profesorul din Iași Stere și funcționarul departamentului de finanțe Cujbă. De la primele numere gazeta „Bassarabia” s-a plasat pe calea iridentei revoluționare.

...am convingerea, că există o singură cale de luptă cu această gazetă, editarea unei gazete moldovenești cu orientare opusă „Basarabiei” [8, p. 156].

În continuare, guvernatorul constată cu satisfacție: „Idea mea despre editarea unei gazete moldovenești, grație mijloacelor financiare alocate de d. Ministru se realizează (se editează gazeta „Moldovanul”, adică „Moldovanin”) și eu sper la succesul acestei ediții.” [8, p. 156]. Redactorul publicației „Moldovanul” a fost actorul Gheorghe V. Madan.

Pentru prima oară discuțiile despre fondarea Partidului Național Democrat din Basarabia au avut loc în cele două hoteluri – „Suisse” și „Londra” – unde a poposit C. Stere la începutul anului 1906. Acestea au continuat în casa lui Șmakov, de pe str. Armenească, 30, unde a fost discutată și adresarea către electoratul basarabean tipărită tot în 1906 cu titlul *Către țărani moldoveni din Basarabia* (foto 5), cu caractere rusești, fiind un material programatic al Partidului Național din Basarabia. Aici nu mai figurează în denumirea partidului și formula „Democrat”, probabil din considerente politice. În acest material, scris de C. Stere și adaptat lingvistic la nivelul cunoașterii limbii române de către țărani basarabeni, se pune în prim-plan problema Sfatului Țării, ca organ de dirijare democratică a treburilor țării.

Cine crede că Sfatul Țării a apărut ca o formulă ad-hoc în 1917 greșește amarnic. În revoluția din anii 1905–1907 au fost formulate pe înțelesul tuturor principalele lozinci și structurate organele viitoarei conduceri a Basarabiei:

„În unele țări norodul singur este stăpân în țară. Cum se face treaba asta? Iată cum: toți locuitorii aleg p aleșii sei – deputații, cari se adună și fac sfatul țării. Acest sfat al țării, sau după cum îi spun Rușii: „Gosudarstvennaia Duma” duce toate treburile țării; hotărăște și face legi, pune biruri. Din sânul seu el alege pe capul țării și acesta va împlini toate legile făcute de

Foto 6. Foștii colaboratori ai primului ziar în limba română din Basarabia – „Basarabia” –, pozând peste 25 de ani de la prima apariție. Chișinău, 1931.

către sfat. Acest cap al țării, așa ales în țările slobode, se numește prezident, ieste cinstit de toată lumea, face legături și contracte cu alte țări; el împlinește numai voia poporului; el este numai cel mai mare dregător din țară; și dacă calcă legea, sau face după voia lui, e dus la judecată și i se ia puterea. Dar nici atâta nu e de ajuns: pentru a apăra norodu de or ce răutate se alcătuieste așa fel stăpânirea – că prezidentul nu poate face nimica cu de la sine putere; or ce hotărâre trebuie să o ia după să sfătuieste cu miniștrii; nici o hotărâre a prezidentului fără sfatul miniștrilor n-are putere de lege. Iară miniștrii sunt de a dreptul supușii sfatului țării.” [9, p. 6].

Despre locul și rolul miniștrilor găsim în adresa-re opinii foarte interesante, valabile și până în zilele noastre:

„Deși în țară democratică miniștrii sunt întăriți la locurile lor de către prezident, dar aceasta n-are nici o însemnătate; prezidentul nu poate singur să aleagă și să numească miniștrii, după gustul seu, cum îi va plăcea, ci trebuie să țină socoteală de legile acestea: miniștrii numai de cât trebuie să fie dintre deputații, aleși de norod pentru sfatul țării și anume acei, care să bucură de mai multă credință în sfat; după ce au fost numiți, ei vin înaintea sfatului țării și spun acolo ce vor să facă și după aceasta, sfatul hotărăște dacă îi vra ca miniștri, sau dacă nu-i vra.” [9, p. 6].

O altă temă promovată insistent este cea a votului universal, care presupune egalitatea de genuri și dreptul fiecărui individ la vot. Și motivarea este una pe potrivă: „Și nu numai bărbații să aibă dreptul de a alege, ci și femeile alături de bărbați, căci adesea în treburi de astea femeile judecă mai bine și mai așezat ca bărbații.” [9, p. 9].

Problema serviciului militar era una acută, cu atât mai mult că războiul ruso-japonez generase pierderi de vieți omenești și se încheiase cu victoria japonezilor. Se propune organizarea armatei pe alt principiu, teritorial, cu serviciu liber:

„Dar în țara slobodă nu vor mai fi soldați în cazărmi cum sunt astăzi – despărțiți și sălbătăciți așa că trag cu pușcași cu tunul în părinți, frați și rudele lor. Fiecare locuitor va avea pușca la dânsul acasă și va fi dator la zile anumite să visă se în satul vecin, unde să vor aduna toți și vor învăța meșteșugul soldătesc.” [9, p. 11].

Și ceea ce era și este foarte important, libertatea individului, drepturile omului:

„Așa dar noi spunem, că în o țară bine alcătuită sfatul țării va îngriji de toate trebile țării și va păstra cu sfințenie toate drepturile fiecărui locuitor.

Între aceste drepturi a fiecărui locuitor sânt mai întâi, că fiecare om ieste slobod și nimeni n-are dreptul să se atingă de dânsul; că fiecare om e slobod, a vorbi, a scri și a tipări, a crede ce vrea și cum vrea; că toți locuitorii au dreptul să se sfătuiască, să se înfrățească cum vreau și pentru ce vreau.” [9, p. 11].

Programul respectiv a fost reinviat în aprilie 1917 de către Partidul Național Moldovenesc, creat atunci. Dar aceasta e o altă etapă a mișcării de eliberare națională.

La 22 noiembrie 1931, foștii colaboratori ai ziarului (foto 6) s-au adunat să participe la dezvelirea plăcii comemorative pe casa lui Șmakov (foto 7) din strada care deja purta numele mareșalului Pietro Badoglio 30 (așa s-a numit str. Armenească între anii 1924–1940). Trecuseră 25 de ani de la apariția ziarului „Basarabia” (foto 8).

Foto 7. Tabla comemorativă dezvelită la 22 noiembrie 1931, pe fostul sediu al redacției ziarului Basarabia” (1906–1907), Chișinău, str. Armenească, 30, casa Șmakov.

S-au rostit discursuri, s-au depănat amintiri. Pe placa comemorativă era scris:

„Așezatu-s-a această lespede în ziua de 22 noiembrie 1931, sub domnia M.S. Regelui Carol al II-lea în amintirea celei dintâi gazete românești din Moldova dintre Prut și Nistru „BASARABIA”, promotor al redeşptării naționale a românilor basarabeni, ce a fost adăpostită în această casă str. Mareșal Badoglio (fosta Armeană) nr. 30 din Chișinău în anii 1906–1907”.

Placa a existat până în 28 iunie 1940, când Armata Roșie a invadat Chișinăul, iar bandele de activiști din rândurile foștilor ilegaliști au distrus-o ca pe multe alte vestigii românești. Ca până la urmă să se ajungă și la mutilarea casei lui Șmakov, ce păstra încă vii misterele unor începuturi revoluționare...

Din programul politic al acestei grupări naționale care-și propunea fondarea unui Partid Național Democrat din Basarabean, program publicat, în 1906, la Chișinău, sub forma unei broșuri (subsemnatul, am găsit-o într-un anticariat din București) și discutat în incinta din str. Armenească, 30, reiese că anume aici a fost rostită public pentru prima oară, probabil de către Constantin Stere, sintagma devenită ulterior celebră – Sfatul Țării. Este ceea ce am numit „misterul casei Șmacov” pe care am căutat să-l dezlegăm în timp.

Foto 8. Momentul dezvelirii plăcii comemorative pe edificiul redacției ziarului „Basarabia”, Chișinău, str. Armenească, 30, 1931.

BIBLIOGRAFIE

1. Amintiri de Ioan Pelivan. În: Cuvânt Moldovenesc, 1931.
2. Popovschi N. Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși. Chișinău: Museum, 2000.
3. Marent R. Cu moș Ion Codreanu, despre Constantin Stere. Amintirile lui Ion Codreanu despre Constantin Stere. În: Viața Basarabiei, nr. 4, 1939.
4. Colesnic Iu. Pan Halippa. Apostolul Unirii. Chișinău: Ulysse, 2006.
5. Ene Ileana. C. Stere „...într-o țară aservită ca Basarabia”. În: Manuscriptum, nr.1-4, 1992, București.
6. Stere C. Singur împotriva tuturor. Chișinău: Cartier, 2006.
7. Colesnic Iu. Un dosar uitat al Istoriei. Pământenia basarabeană de la Dorpat – prima organizație națională”. Chișinău: Ulysse, 2008.
8. Negru Gh. Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia. Chișinău: Prut-Internațional, 2000.
9. Către țărani moldoveni din Basarabia. Chișinău, 1906.